

LETOPISEȚUL CA POVESTIRE FACTUALĂ

Ludmila USATĂI

Universitatea de Stat din Moldova

Narațiunea ficțională a fost un timp îndelungat obiectul atenției exegeților și filosofilor, pe când narațiunea factuală a rămas în umbră. Înșiși cercetătorii conștientizează neglijarea aspectelor narative ale discursului factual.

Dintre aspectele cele mai importante ce vizează atât factualitatea, cât și ficționalitatea discursului poate fi nominalizat punctul de vedere, care, în letopisețe, este unul extern, deși nu este exclusă prezența opticii variabile.

Un element inerent punctului de vedere este naratorul, deoarece identitatea acestuia, gradul și modul în care această identitate este indicată în text formează caracterul specific al unui text.

Printre alte particularități ce diferențiază discursul nonficțional de cel ficțional pot fi amintite utilizarea dialogului reprodus și absența monologului interior.

Cuvinte-cheie: *istoriografie, discurs ficțional, discurs factual, punct de vedere, perspectivă narativă, narator, personaj, actor, dialog reprodus, monolog interior.*

LA CHRONIQUE COMME NARRATION FACTUELLE

Une longue période la narration fictionnelle a fait l'objet d'étude des chercheurs et des philosophes, pendant que la narration factuelle a été laissée de côté. La négligence des aspects narratifs du discours factuel représente un phénomène accepté par les exégètes eux-mêmes.

Parmi les aspects spécifiques des discours factuel et fictionnel on peut mentionner le point de vue, qui, dans les textes historiographiques, est extérieur, même si la perspective variable n'est pas annulée.

Un élément inhérent au point de vue est le narrateur, car son identité, le degré et le moyen dont cette identité se manifeste dans le texte constituent le caractère spécifique de ce dernier.

D'autres particularités qui font la différence entre le discours fictionnel et le discours factuel sont la présence du dialogue reproduit et l'absence du monologue intérieur.

Mots-clés: *historiographie, discours fictionnel, discours factuel, point de vue, narrateur, perspective narrative, personnage, actant, dialogue reproduit, monologue intérieur.*

În aria textelor istoriografice, unul dintre subiectele de bază ce necesită o clarificare stringentă este delimitarea narațiunii factuale de narațiunea ficțională.

De remarcat că narațiunea ficțională a fost un timp îndelungat obiectul unei atenții particulare din partea exegeților și filosofilor, pe când narațiunea factuală a rămas în umbră. Nu este lipsit de semnificație faptul că primele referințe (indirecte, bineînțeles) apar la Platon și Aristotel. Spre exemplu, Platon, în unul din dialogurile de bătrânețe, *Theaitetos*, reliefând problema cunoașterii, se referă, tangențial, la factualitate și ficționalitate, acestea fiind însă cuprinse în termenii de memorie și imaginație. Deși nu avem referințe terminologice concrete (factual vs ficțional), este facil să intuim intenționalitățile: cea a imaginației, orientată spre ficțiune, posibil, chiar fantastic, iar cea a memoriei îndreptată spre realitatea anterioară sau „lucrul de care ne amintim”.

Secolul al XX-lea este unul bogat în studii cu privire la narațiune, dar prevalează cele ce au în vizor povestirea de ficțiune. Înșiși cercetătorii conștientizează neglijarea aspectelor narative ale discursului factual și încearcă, puțin câte puțin, să reducă teritoriile nesondate. Astfel, Paul Ricoeur o face prin acordarea unei atenții deosebite operelor istorice în lucrarea de referință *Memoria, istoria, uitarea*. Iar G.Genette conferă problemei circumscrierii celor două tipuri de povestire (ficțională și factuală) un întreg capitol în volumul *Introducere în arhitectură. Ficțiune și dicțiune*.

Dintre aspectele cele mai importante ce vizează atât factualitatea, cât și ficționalitatea discursului este punctul de vedere. Acestei probleme, în special punctului de vedere în discursul ficțional, care rămâne în continuare în atenția cercetătorilor, i-a fost consacrat un volum mare de cercetări științifice: N.Friedman, W.Booth, L.Dolezel, J.Lintvelt, G.Genette, M.Bal și mulți alții, pe când punctul de vedere în povestirile factuale rămâne o ipostază de perspectivă.

G.Genette distinge trei tipuri de focalizare: povestirea **nonfocalizată** (narator omniscient); povestirea cu **focalizare internă** (naratorul adoptă punctul de vedere al unui personaj) și povestirea cu **focalizare externă** (personajul este văzut din exterior). Având în vizor *Letopisețul Țării Moldovei*, putem afirma cu certitudine

că dominanta aparține focalizării externe (în termenii lui G.Genette), deși nu este exclusă prezența focalizării variabile: La Grigore Ureche atestăm punctul de vedere extern, pe când la Miron Costin și la Ion Neculce probăm punctul de vedere intern și extern. De altfel, un moment important, atestat la cei trei cronicari, este că ei ne furnizează adeseori informații sau gânduri ale unor personaje fără a justifica proveniența acestora. Grigore Ureche afirmă că „Ștefan-vodă, fiindu aprinsă inima lui de lucrurile vitejești, îi părea că un an ce n-au avut treabă de războiu, că are multă scădere, **socotindu** că în inimile voinicilor în războaie trăindu să ascut și truda și osteneala cu carea să diprinsese ieste a doao vitejie...” [1, p.43]. Miron Costin susține că „Un craiu de Englitera, de câte ori se înbrăca diminețile, de atâtea ori **dzicea singur sie**: „Adu-ți aminte că a multe gloate de oameni ești stăpânu”” [1, p.175]; iar Ion Neculce opinează despre Duca-vodă: „vrându să scoată banii ce cheltuisă la Poartă pentru hătmânia Ocraenei și avându și casă gré, cu mare cheltuială, nu cheltuie ca un domnu după puțința țărâi, și vré să cheltuiască ca un craiu, și **vădzând** și vicleșugul boierilor celora ce i-au tăietu-i, de cum era rău de fel, încă mai rău s-au făcut și mai groaznic asupra boierimei și asupra țărâi” [1, p.301].

După cum observăm, verbele care descriu procese interioare (a gândi, a socoti, a vrea etc.) sunt aplicate altor persoane, diferite de enunțator. În atare cazuri este îndreptățită opinia lui K.Hamburger (pe care o putem raporta fără rezerve la cronicile noastre), când opune povestirea factuală povestirii de ficțiune, argumentând că „spre deosebire de ceea ce se întâmplă în cea de a doua, prima nu permite un acces direct la viața interioară a unei terțe persoane” [2, p.465].

Toma Pavel nu se plasează pe o poziție categorică, ci este de părere că granița dintre real și ficțional este convențională. El compară lumile reale și ficționale cu granițele existente în lume: „...faptul că lumea contemporană a fost împărțită în teritorii nu înseamnă că instituția granițelor noastre, cu granițe internaționale bine definite, a existat întotdeauna” [3, p.123]. Exemplele de diferențe de accesibilitate reciprocă, prezentate de Toma Pavel, susțin ideea că delimitarea strictă a granițelor dintre teritoriile ficționale și nonficționale nu este un fenomen universal. Or, Letopisețele **pot deveni** povestiri de ficțiune printr-o schimbare de atitudine față de veridicitatea lor. În acest sens, depistarea particularităților discursului ficțional ar susține ipoteza dată.

Un element inerent punctului de vedere este naratorul, deoarece, în viziunea lui Mieke Bal, „identitatea naratorului, gradul și modul în care această identitate este indicată în text, ca și opțiunile pe care toate acestea le impun, formează caracterul specific al unui text. Acest subiect se află în strânsă legătură cu noțiunea de focalizare, cu care a fost chiar identificat, în mod tradițional” [4, p.37].

G.Genette face o distincție pertinentă a raporturilor dintre personaj și narator în discursul de ficțiune și în cel factual. Exegețul se pronunță în favoarea ideii că „disocierea dintre personaj și narator ($N \neq P$) definește în mod evident, în ficțiune și aiurea, regimul narativ heterodiegetic, după cum identitatea lor ($N = P$) definește regimul homodiegetic” [5, p.147], iar identitatea riguroasă dintre autor și narator ($A = N$) definește povestirea factuală. În același timp, G.Genette recunoaște că „nimic nu-l împiedică pe un narator identificat cum se cuvine și în mod deliberat cu autorul printr-o trăsătură onomastică [...] să povestească o întâmplare vădit ficțională” [5, p.150].

Această idee este susținută și de cercetătorul de referință în materie de letopisețe românești Eugen Negrici. Acesta utilizează o terminologie și o viziune modernă când vorbește despre persoana care redactează o operă istoriografică, observă o dedublare, deoarece „ea este autoarea a două acțiuni diferite, separate în timp: una consistă în *a trăi* (a participa), alta în *a scrie* (a-și aminti povestea) [...] Cele două jumătăți tradiționale – actor și narator –, unite într-un *eu* echivoc, sunt de neconfundat într-o bună parte a cronicii lui Costin și în întreaga cronică a lui Neculce. În letopisețul „izvodit” al lui Ureche, naratorul este absorbit, în întregime, într-o singură acțiune, care este de a povesti” [6, p.73].

Printre alte particularități care ar diferenția discursul nonficțional de cel ficțional pot fi nominalizate și utilizarea dialogului reprodus și absența monologului interior. Ion Neculce, povestind despre domnia lui Dabija-vodă, reproduce un dialog dintre un boier și voievod: „Iară Stamatie, ce era postelnicu mare la Dabije-vodă, au dzis Dabijăi-vodă: „Să nu fugi, măria ta, ce să te întorci înapoi la vizirul...””.

Verbele de situație (a cădea, a merge, a se scula), utilizate în cazul evenimentelor îndepărtate în timp, denotă o anumită doză de imaginație: „Atunce au ucis calul de supt hatmanul Buhuș, și cădzusă hatmanul într-un răzor, cu fața în sus, de nu să puté îndată să să scoali” [1, p.294]. Aceste amănunte pot fi acceptate ca niște indicii de ficțiune.

În concluzie, afirmăm că, deși letopisețele noastre se înscriu în compartimentul operelor factuale, totuși subscriem ideii lui G.Genette că „trebuie să admitem că nu există nici ficțiune pură, nici istorie într-atât de riguroasă încât să se abțină de la orice „punere în intrigă” și de la orice procedeu romanesc”. Anume această interpătrundere, această trecere a frontierei dintre ficțiune și nonficțiune conferă operelor istoriografice „plăcerea lecturii”.

Referințe:

1. Letopisețul Țării Moldovei. - Chișinău: Universul, 2006.
2. Ducrot Oswald, Schaeffer Jean-Marie. Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului. - București: Babel, 1996.
3. Pavel Toma. Lumi ficționale. - București: Minerva, 1992.
4. Bal Mieke. Naratologia. - Iași: Institutul European, 2008.
5. Genette Gerard. Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune. - București: Univers, 1994.
6. Negrici Eugen. Narațiunea în cronicile lui Grigore Ureche și Miron Costin. (Ediția a II-a). - București: DU STYLE, 1998.

Prezentat la 21.12.2012